

Մ Ե Ռ Ե Ա Լ Ի Խ Ո Ր Հ Ո Ւ Ր Գ Ը

(Բարութեան սերմերից).

Եգիպտոսի հռչակաւոր Ռամզէս թագաւորի պալատում տիրում էր մեռելային լռութիւն։ Պալատականները շարժւում էին ստուերի նման անխելի կերպով։ Թագաւորը ծանր հիւանդ էր։ Նրա ժամերը համարուած էին։ Մահուան օրը նա կանչեց իւր Մինեֆղա թագածառանդին և ասաց նրան։

— Որդեակ իմ, շուտով դու կնստես թագաւորական գահը. ծանր է այդ ժառանգութիւնը։ Ո՛րքան ցաւալի է, որ կեանքի իմաստութիւնը գալիս է ծերութեան հետ զուգընթաց, երբ արդէն ուշ է լինում նրանից օգտուելը։ Մի բան միայն կասեմ քեզ՝ մի հետեւիր իմ օրինակին։ Ես մտածել եմ միմիայն իմ փառքի, յաղթութիւնների, տիրապետութիւնների մասին։ Այդ բոլորին էլ հասայ, բայց ինչ գնով, ես քարուքանդ եմ արել հարիւրաւոր քաղաքներ, ամայի եմ դարձրել ծաղկեալ երկիրներ, կոտորել եմ հարիւր-հազարաւոր թէ՛ իմ և թէ՛ օտար զինուորներ, թափել եմ արեան գետեր և արտասուքի վտակներ հոսեցրել։ Ինձ փառաբանում էին, ընդ առաջ դուրս գալիս բարձրաբարձառ ազադակներով, բայց այդ բոլորը այժմս լռել է. իսկ վիրաւորեալների և գերեալների հառաչանքները, որբուկների լացն ու կոծը ականջներիս մէջ աւելի և աւելի սաստկանում է։ Տիրապետողները, — ամենամեծ յիմարներն են։ Եւ վերջապէս հարեան երկիրներ տիրապետելու մէջ չէ թագաւորի իսկական փառքը։ Ինքդ սեպհական երկրիդ մէջ կուռենաս անհամար թշնամիներ — ժողովրդի ազքատութիւնը, հիւանդութիւնն ու քաղցածութիւնը, թոյլերի ճնշումն, զօ-

րեղներէ անօրէնութիւնները: Հարկաւոր է այդ թշնամիներէ հետ գործ տեսներ: Եւ ոչնչով երբէք դու այնպէս չես փառաւորի քո անունդ, ինչպէս այն ժամանակ, երբ խաղաղ, իմաստուն, խոնարհ, արդարադատ թագաւորութեամբ երջանկացնես ժողովրդիդ: Չկայ աւելի փառաւոր յաղթութիւն, քան յաղթել չարութեանը մարդկանց մէջ, ոչ թէ թշնամու դաշտը ողողել նրա արիւնով, այլ քո երկիրը ողողել սիրով և արդարութեամբ: Իմացիր, որ թագաւորի հոգսը պէտք է լինի՝ ոչ թէ իրեն փառք ձեռք բերելը, այլ ժողովրդի բարօրութիւնը: Դու երիտասարդես, ինքդ քեզ զսպիր միշտ, հաւատ մի ընծայիր գովասանական քաղցր խօսքերին—դառն դեղը բժշկում է հիււանդութիւնը, իսկ քաղցրեղէնը մարդուն առողջութիւնը խանգարում: Յիշիր, որ դա՛հ բարձրանալով՝ ծառայութեան ես դնում, որ դու այժմ ամբողջովին ժողովրդի համար ես և ոչ թէ ժողովուրդը քեզ համար: Իսկ եթէ խորհրդի կարօտութիւն ունենաս, դիմիր քո նախկին դատտիրակին՝ իմաստուն Գիկոսին: Իսկ այժմ մնաս բարեւ, թող երկինքը օրհնի քեզ դա՛հ բարձրանալուդ օրը, իսկ ժողովուրդը օրհնի վախճանիդ օրը: Ռամզէսը մեռաւ: Եգիպտական սովորութեամբ նրա մարմինը զմռսեցին, կտաւով փաթաթեցին և դրին գերեզմանի մէջ՝ ստորերկրեայ տաճարում: Գա՛հ բարձրացաւ Մինեֆդան: Սպասում էին աղմկալի խնջոյքների, հանդիսաւոր տոնախմբութիւնների, իսկ պալատականները ակնկալում էին շքեղ ընծաների և պարգևների: Բայց յոյսերը ի դերեւելան: Երիտասարդ թագաւորը ամբողջովին խորասուզուեց գործի մէջ: Նա ներկայ էր լինում խորհուրդների, աշխատում էր հասկանալ օրէնքների միտքը, շրջում էր նահանգներն ու գաւառները, հարթում ճանապարհներ, փորում ջրանցքներ և ջրհորներ: Ամբողջ օրերով աշխատում էր ինքը և ստիպում էր պալատականներին ևս աշխատել: Շատերին դուր չէր գալիս այդ:

Թագաւորին ասում էին.

—Արքայ, լաւ կլինէր, եթէ հանգստանայիր և մի

փոքր զուարճանայիր, հոտմայիր մենք տօնախմբութիւններ կսարքենք, աշխարհ կղարմացնենք շքեղութեամբ և փայլով։

— Ո՛չ, պատասխանեց թագաւորը, երբ երեսնները հիւանդ են կամ տխուր, հայրը չի կարող ուրախանալ։ Ես ևս չեմ կարող ուրախութիւններ անել, երբ ժողովրդի մէջ դեռ ևս կան այնչափ անբարեկարգութիւններ։

Անցաւ մի, երկու, երեք տարի։ Ամենուրեք թագաւորում էր խաղաղութիւն և արդարադատութիւն. ժողովուրդը սկսեց վերանորոգուել։ Գիւղերը վերաշինուեցին, քաղաքներն ընդարձակուեցին, բոլորն ուրախ էին, բաւական. սիրով փառաբանում էին թագաւորի անունը։ Միայն զօրապետները տխուր էին։ Ռամզէսի ժամանակ նրանք փառքի և պատուի մէջ էին, մեծամեծ պարգևներ էին ստանում, իսկ այժմ ստիպուած էին յետին տեղը բռնել։ Վերջապէս պարապութիւնից ձանձրացան և դիմելով Մինեֆդային, սկսեցին դրդել նրան, որ պատերազմ սկսի։

— Արքայ, բացականչեցին նրանք, առաջնորդիր մեզ կռուի. մեր հայրենիքը վտանգի մէջ է. թշնամեաց ոյժը օր ըստ օրէ աւելանում է։ Քո մեծ ծնողը բոլոր հարեւանների ոյժը քայքայեց, իսկ քո իշխանութեան տարիներին նրանց ոյժը աւելանում է։ Ուշ կլինի, երբ նրանք պատրաստուին և մեզ վրայ յարձակում գործեն։ Յանուն երկրի բարօրութեան առաջնորդիր մեզ, արքայ, կռուի դաշտ. մենք բոլորս պատրաստ ենք մեռնել քո փառքի համար։ Դու երիտասարդ ես, ցոյց տուր ուրեմն, որ քո մէջ բաբախում է քաջ սիրտ։ Լցրճւ աշխարհը քո անուան փառքով, թող մինչև երկրի ծայրերը ճանաչեն Մեծ-Ուրեֆդային։

Նենգաւոր խօսքերը յափշտակեցին երիտասարդ թագաւորին, ինչպէս քաղցր ըմպելիք արեցրին նրա խելքը։ Թագաւորը սկսեց պատերազմի պատրաստութիւն տեսնել. զօրքեր հաւաքուեցան, պաշարներ դիզուեցան, սրեր կռուեցին, նետեր և աղեղներ պատրաստուեցին։ Խաղաղ

աշխատանքները դադարեցին, գիւղացիների ձեռքից խլուեցին հացի և ուտելիքի պաշարները, դարբինները վերգցեցին գութանների, գերանդիների և մանգաղների պատրաստութիւնը: Գիկոսը տխրութեամբ շարժում էր գլուխը, սպասում էր, որ թագաւորն ինքը խօսեցնի, վերջապէս չըհամբերեց և ասաց.

— Իմ բարի Մինեֆդա, մի խաբուիր շողոքորթ խօսքերից, փառք մի փնտռիր հարեաններիդ մօտ, երբ նոյն փառքը կարող ես ձեռք բերել տանը: Մեծը նա չէ, ով իւր հետ բերում է սպանութիւն, քանդում, արտասուք, մեծը նա է, որին ամեն տեղ դիմաւորում են խնդութեամբ, որը իբրեւ արեգակ բերում է ջերմութիւն, լոյս, բաւականութիւն և ուրախութիւն: Հարեաններիդ ոյժից մի վախիր, եթէ նրանց ոյժը աւելանում է, չէ որ քո զօրութիւնն էլ չի պակասում: Եւ վերջապէս ժամանակ է, արքայ, դէն ձգել գազանների սովորութիւնը, որ միշտ աշխատում են կծել իրար, կարծելով որ դրացին էլ նոյնն է մտածում: Հաւատաւ ինձ, իմ նախկին սանիկ, հարեան երկիրները, ինչպէս և քո ժողովուրդը, կամենում են միայն մի բան՝ խաղաղ աշխատել և բարեկարգել իրանց կեանքը: Արգելք մի լինիր նրանց այդ բանի մէջ:

Մինեֆդա չէր կարողանում խելացի խօսքեր լսել. նա թունաւորուած էր հաճոյախօսութիւններից, նրա գլուխը մթաղնուած էր համաշխարհային փառքի ցնորքով, թէ ինչպէս պէտք է մօտք գործէ նորանոր տէրութիւնների իբրեւ յաղթող, ինչպէս օտար թագաւորներ և իշխաններ շղթայակապ պէտքէ գնան իւր կառքի յետևից:

— Նայիր, արքայ, որ ինքդ չընկնես փորձանքի մէջ: Զինուորական բաղդը խաբուսիկ է. այդ նոյնն է, ինչ որ ամպերին նայելով եղանակ գուշակելը. իրիկուանից կրսպասես, որ առաւօտը պարզ կլինի, կգարթես, կտեսնես որ անձրեւը փարչերով է տեղում:

— Մի վախիր, իմ ծերուկ Գիկոս, ես ամեն բան չափել-կշռել եմ: Հարցրել եմ գուշակ—քրմերին. նրանք խոտտանում են ճիշտ և կատարեալ յաղթութիւն: Սուրբ

կոկորդիլոսները, ինչպէս հաւատացնում են քրմերը, իրանց աւազանների մէջ ուրախութիւնից վեր են ցատկել «պատերազմ» խօսքը լսելով, սուրբ արագիլը անհամար դորա է կերել, որ նշանակում է, թէ ես անհամար թշնամի պէտք է կոտորեմ, իսկ սուրբ կատուները խլացուցիչ կերպով մլաւում են լմնաւ, մեռաւ այսինք ռօնա, գնաւ:

Այդ բոլորը, արքայ, պալատականներիդ նենգամտութիւնն ու շողոքորթութիւնն է, պատասխանեց Գիկոսը: Մի շտապիր, լաւ մտածիր, կոկորդիլոսները միշտ ցատկըտում են աւազաններում, ժանաւանդ երբ կերակրի են սպասում, իսկ արագիլը, ինչպէս և դու ինքդ, եթէ մի քանի օր շարունակ չկերակրեն, ագահութեամբ կուտէ, իսկ կատուներին ես ինքս, քո խոնարհ ծառան, կտիպեմ մլաւելու, եթէ դաղտագողի քարշեմ նրանց պոչից. թեթեւամիտ մի լինիր Մինեֆդա:

— Բայց միայն այդ չէ, ընդհատեց սրտնեղութեամբ Մինեֆդան. ես գուշակ կանչեցի, նա ալիւր մաղեց և և ալիւրի վրայ կազմուած գծերից յաղթութիւն գուշակեց, ինչպէս ցիր ու ցան եղաւ ալիւրը, առաց նա, այնպէս էլ ցիր ու ցան կլինին քո թշնամիները:

— Ընչ, մտմտաց Գիկոսը: Ստախօսների և խաբեքաների մէջ ամենամեծն է քո դուշակը. մաղը ինքը չի խօսում. իսկ նրա փոխարէն կարելի է խօսել, ինչ որ կամենաս, նա չի վիճիլ հետդ: Եթէ ուզում ես, ես էլ շուռ տամ մաղը և ասեմ. Տեսա՛ր, ինչպէս թաւ ալիւրը, այդպէս էլ դանադան կողմեր կթռչեն և քո զինուորները պատերազմի դաշտում: Ի՞նչ կասես դրա դէմ:

— Այո կասեմ— հանաքչի ես Գիկոս: Միթէ խաբում է և ասողաբաշխը, որ ասողերին նայելով գուշակեց յաղթութիւն: Զէ, թող դատարկ վէճերդ և եկ վերջի խնջոյքիս:

Մանր հառաչ քաշեց Գիկոսը և ասաց.

— Ի՞նչ արած: Երևում է չեմ կարող յաղթել շողոքորթութեան ձայնին, ստիպուած եմ դիմել հանգուցեալ Ռամզէսի օգնութեան: Զէի ուզում. բայց պէտք է բաց

անեմ գաղտնիքը։ Այլքայ, դու լսեցիր կենդանիների խորհուրդը։ լսիր և մեռեալին։ գնանք քո հօր գերեզմանը։

— Մեռեալները ոչ խօսում են և ոչ լսում, գոչեց Մինեֆդան, նրանք համար են և խուլ։

— Այդ ճիշտ է, պատասխանեց Գիկոսը. բայց չէ՞ որ համար և խուլ են և՛ քո մաղը, և՛ ասողերը, իսկ դու նրանց լսեցիր, խորհրդակցեցիր կատունների, արագիլների, կոկորդիլոսների հետ, այժմ էլ խորհրդակցիր հօրդ հետ։

Մինեֆդան լռեց։ Իջան գերեզման՝ ստորերկրեայ տաճարը, բարձրացրին դագաղի վրայից երեք ոսկեայ կափարիչները, որտեղ եգիպտոսի սովորութեամբ հանգչում էր Ռամզէս փարաւոնի մարմինը՝ կանգնած դիրքով։ Թագաւորը շփոթուեց, արտասուքը սքողեց աչքերը, վերջապէս ուշքը հաւաքեց և հանդարտութեամբ շնչաց։

— Տեսնում ես, Գիկոս, հանգուցեալը լուռ է, մենք ի դուր անհանգ... Թագաւորը չկարողացաւ վերջացնել։ Գիկոսը դիպաւ դիակի ուսին, չորացած ձեռքը մեկնուեց և կարծես Մինեֆդային տալով երկարացրեց մի թուղթ։

— Մի վախիր, արքայ, ասաց Գիկոսը՝ բռնելով վախեցած Մինեֆդային՝ այդ՝ հանգուցեալը խորհուրդ է տալիս քեզ, կարգա։

Երիտասարդ թագաւորը նայեց, թղթի վրայ գրուած էր.

«Ձի կարելի տեսնել արեգակը մառախուղի մէջ.

«Մի որոնիր իմաստութիւն շողոքորթ խօսքերի մէջ.

«Դու ուզում ես տիրել ողջ աշխարհին.

«Նոյն իսկ թագաւորին միմիայն գերեզմանն է պէտք.

«Յիշիր, մենք բոլորս պէտք է դառնանք մի ավի հող.

«Մեզանից յիշատակ կմնայ միմիայն բարի գործ։

Մինեֆդան մտայուզուեց։ Երկար ժամանակ կանգնած մնաց թղթի առաջ։ Երեկոյ էր արդէն. արեգակը իջել էր. իսկ թագաւորը դեռ ևս կանգնած էր տաճարում։ Գիշերը ուշ նա լուրէն հեռացաւ Գիկոսի հետ։

— Վաղը, թանկագին ուսուցիչ, արձակիր զօրքերին. թող ամեն մարդ դառնայ իւր տունը, ասաց Մինեֆդան քաժանուելով. քանի ես կենդանի եմ՝ պատերազմ չի

անեմ գաղտնիքը։ Այլքայ, դու լսեցիր կենդանիների խորհուրդը. լսիր և մեռեալին. գնանք քո հօր գերեզմանը։

— Մեռեալները ոչ խօսում են և ոչ լսում, գոչեց Մինեֆդան, նրանք համար են և խուլ։

— Այդ ճիշտ է, պատասխանեց Գիկոսը. բայց չէ որ համար և խուլ են և՛ քո մաղը, և՛ աստղերը, իսկ դու նրանց լսեցիր. խորհրդակցեցիր կատունների, արագիլների, կոկորդիլոսների հետ, այժմ էլ խորհրդակցիր հօրդ հետ։

Մինեֆդան լռեց։ Իջան գերեզման՝ ստորերկրեայ տաճարը, բարձրացրին դագաղի վրայից երեք ոսկեայ կափարիչները, որտեղ Եգիպտոսի սովորութեամբ հանգչում էր Ռամզես փարաւոնի մարմինը՝ կանգնած դիրքով։ Թագաւորը շփոթուեց, արտասուքը սքողեց աչքերը. վերջապէս ուշքը հաւաքեց և հանդարտութեամբ շնչաց։

— Տեսնո՞ւմ ես, Գիկոս, հանգուցեալը լռում է. մենք ի զուր անհանգ... Թագաւորը չկարողացաւ վերջացնել Գիկոսը դիպաւ դիակի ուսին, չորացած ձեռքը մեկնուեց և կարծես Մինեֆդային տալով երկարացրեց մի թուղթ։

— Մի վախիր, արքայ, ասաց Գիկոսը՝ բռնելով վախեցած Մինեֆդային՝ այդ՝ հանգուցեալը խորհուրդ է տալիս քեզ, կարգաւ։

Երիտասարդ թագաւորը նայեց, թղթի վրայ գրուած էր. «Ձի կարելի տեսնել արեգակը մառախուղի մէջ։

«Մի որոնիր իմաստութիւն շողոքորթ խօսքերի մէջ։

«Դու ուզում ես տիրել ողջ աշխարհին։

«Նոյն իսկ թագաւորին միմիայն գերեզմանն է պէտք։

«Յիշիր, մենք բոլորս պէտք է դառնանք մի ափ հող։

«Մեզանից յիշատակ կմնայ միմիայն բարի գործ։

Մինեֆդան մտայուղուեց։ Երկար ժամանակ կանգնած մնաց թղթի առաջ։ Երեկոյ էր արդէն. արեգակը իջել էր, իսկ թագաւորը դեռ ևս կանգնած էր տաճարում։ Գիշերը ուշ նա լուրէն հեռացաւ Գիկոսի հետ։

— Վաղը, թանկագին ուսուցիչ, արձակիր զօրքերին. թող ամեն մարդ դառնայ իւր տունը, ասաց Մինեֆդան քաժանուելով. քանի ես կենդանի եմ՝ պատերազմ չի

լինիլ: Եւ եղիպտոսում լսուեցան ուրախ երգերի ձայներ: Ժողովուրդը բարգաւաճում էր, իսկ ողջ աշխարհը փառաբանում էր խաղաղասէր Մինեֆեային:

Պետովից քարզմ. Գրիգոր Բեկյ. Նոր-Արեւեանց.

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ

Եւ քեմեր

Օգոստոսի 7-ին նշանակուած էր մաղթանք այն մեծ շնորհաց համար, որին բաղդ ունեցաւ արժանանալու հայ ազգը՝ ամբողջ քսան տարուայ տառապանքից և կրած մեծամեծ զրկանքներից յետոյ: Այդ օրը գոհացողական պատարագ և մաղթանք պէտք է տեղի ունենար Թիֆլիզի Վանաց մայր եկեղեցում եկեղեցական կալուածներ յետ ստանալու և դպրոցների վերաբացման համար: Պատարագիչ էր Թիֆլիզի թեմի առաջնորդ Գեր. Գարեգին արքեպիսկոպոս Սաթուհեանը: Պատարագի վերջում պատարագիչ արքեպիսկոպոսը Նահապետ եպիսկոպոսի, բազմաթիւ վարդապետների և Թիֆլիզ քաղաքի քահանաների ամբողջ դասի հետ դուրս եկաւ թափորով Վանքի բակը, որտեղ խոնուած էր մօտ 20,000 ժողովուրդ և որտեղ պէտք է կատարուէր կայսերական մաղթանքը: Այդ միջոցին վեհարանից հայրապետական շքով բարեհաճեց իջնել Ն. Ս. Ծերունազարդ Հայրապետը ամպնովանու տակ: Նորին Սրբութեան երեւալուն պէս այդ բերաւոր ժողովրդի բերանից լսուեց որոտաձայն կեցցէ Կայսր, կեցցէ Վեհափառ Հայրապետը: Մաղթանքը սկսեց Նորին սրբութիւնը և երբ սկսուեց մեծ աղօթքի ընթերցանութիւնը, ամբողջ ժողովուրդը որպէս մի մարդ ծնկաչոք միացաւ այդ աղօթքին: Մաղթանքի ժամանակ խօսուեցին ճառեր: